

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Богословски факултет

Катедра „Историческо богословие“

Професионално направление 2.4. Религия и теология

(ОБЩА ИСТОРИЯ НА ЦЪРКВАТА)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация на тема

ТРУЛСКИ (ПЕТО-ШЕСТИ) ВСЕЛЕНСКИ СЪБОР

(691-2)

/ИСТОРИКО-КАНОНИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ/

Докторант:

Светослав Георгиев Цеков

Научен ръководител:

Проф. д-р Александър Омарчевски

София, 2022

СЪДЪРЖАНИЕ

I.	УВОД	3
	Обща характеристика на дисертационния труд	4
II.	Изложение	14
III.	Заключение	17
IV.	Научни приноси	24
V.	Публикации по темата.....	25

Дисертационният труд на тема „Трулски (Пето-Шести) Вселенски събор (691-2) /историко-каноническо изследване/“ се състои от 281 (двеста осемдесет и една) страници, в които се съдържа: Заглавна страница, Съдържание, Предговор, Увод, Три глави с изложение по темата, Заключение на всяка от главите, Заключение на дисертационния труд, Декларация за оригиналност на текста, Използвана литература и Приложения.

I. УВОД

Голяма част от църковното законодателство е било създавано във времето на Вселенските събори, както и на някои поместни такива, състояли се преди повече от десет века. Предвид отдалечеността във времето, тези правила са били изработвани и приемани в съвсем различна действителност от нашата. Историческите и политическите обстоятелства, самото разбиране на обществото за човек, „цената“ на човешкия живот и други подобни „критерии“ за изработването на дадени правила, са се променили във времето до такава степен, че гледайки днес през призмата на времето, можем да кажем, че промяната им е до неузнаваемост. Ако в тогавашното общество „цената“ на обикновения човек е била близка или равна до нулата, то днес човешкият живот е най-висшето благо, което всички са длъжни да зачитат. Ето защо при изследването на дадени правила, приемани преди толкова много време, трябва да се съобразят всички обстоятелства и целият им контекст, за да се възприеме правилно една идея, залегнала в тях, след което изведената идея да се приложи в нашата действителност. Така, както направили и отците от Трулския събор, когато приемали дванадесетото му правило.

В тясна връзка с провеждането на определен църковен събор и още повече при тези с вселенско значение, следва да бъдат изследвани и представени историческите обстоятелства и процеси, довели до необходимостта от свикването и провеждането му.

В тази връзка следва да имаме предвид, че историята не представлява случаен низ от събития, тя има своята логика. Църковната история не прави изключение в този смисъл. Всяко едно църковно събитие или явление поражда след себе си определени резултати, водещи до друго такова, което пък води до следващо такова и т.н.

Това пък от своя страна ни задължава преди разглеждането на каноните, приети на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор, да обърнем внимание на тези исторически и политически процеси, довели до

необходимостта свикването и провеждането му, както и останалия контекст на събора.

1. Обща характеристика на дисертационния труд.

Настоящият дисертационен труд обръща внимание на един от най-значимите вселенски събори, ставали в Църквата, що се отнася до църковно-законодателната инициатива в нея – Трулският събор. Преди да се разгледа обаче този събор, трудът прави скромен опит в проследяването на историческите и политическите процеси, довели до неговото свикване и провеждане.

Началото на тези процеси може да се постави още след приключването на Третия Вселенски събор. Те се коренят около три века преди Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор да стане факт – когато започнали да се интерпретират по различен начин така наречените анатематизми на св. Кирил Александрийски, впоследствие довело до появата на монофизитството и дългата борба с него, завършила дори с отделянето на арменците и други християнски народи и окончателното им загубване за Православието. Доколкото по времето на Трулския събор имало надежди за завръщането на арменците и другите монофизити в Църквата, то на него се приемат правила, които осъждат някои от техните неканонични практики.

Трулският събор представлява един от най-коментирани събори между Източната и Западната Църква и техните богослови още преди великата схизма през 1054 г. Той има основополагащо значение в сферата на църковното право, тъй като на него са приети най-много канони от всички други вселенски събори, провеждали се до момента, като именно с някои негови правила се осъждат много от неканоничните практики на Римската епископска катедра. Това води и до изостряне на сблъсъка между Изток и Запад, който и без това съществувал още преди столетия и началото на който бил поставен по териториален признак по времето на светия император Константин Велики, под чието ръководство бил изграден нов величествен

град – столица на Източната Римска империя - Константинопол.

Желанието на Константинополския епископ да заеме полагащото му се място по чест като втори след папата не се направило особено на Рим. А тези претенции започнали да се проявяват още от времето на първия вселенски събор, провел се в Константинопол през 381 г. – Втори Вселенски събор, където с третото му правило се въздигала Константинополската катедра. Като нов столичен град на Римската империя, напълно нормално било желанието за издигането на тази нова катедра и то до такава степен, че именно по неин образец да се уеднаквяват различните практики в Църквата, която през това време до голяма степен съвпадала с границите на Римската империя. Още от този момент започнала една борба за църковно влияние и надмощие между стария и новия Рим.

Провеждането на последващи събори в Източната Римска империя също следвали тази идея – издигането на Константинополската катедра по чест наравно с Римската. Така и Трулският (Пето-Шести) Вселенски събор следва идеята за уеднаквяване на различни църковни практики по образца на Константинопол, а някои други практики, не само не допуска, но категорично осъжда – например целибата на свещенството на Запад.

Всички тези противопоставяния се развивали чрез различни исторически и политически процеси много преди да се стигне до периода на провеждането на разглеждания от дисертационния труд Трулски (Пето-Шести) Вселенски събор, от чиито правила можем да придобием много ясна представа за най-различни църковни и нецърковни практики по това време.

Основно тези обстоятелства са довели до остро противопоставяне на Римската епископска катедра срещу приетите на този събор правила, като дори и до днес този събор не се признава от Рим, а приетите на него правила смятат за такива, които имат само местно, локално значение.

1.1. Актуалност на изследването.

Макар състоял се преди повече от четиринадесет века, Трулският събор и днес продължава да бъде основополагащ за църковното право. Голяма част от приетите правила тогава са намерили израз и днес в уставите на различни православни църкви, както и в Устава на Българската православна църква – Българска патриаршия¹ (БПЦ-БП). Установяването на единна практика в различните поместни църкви по образа на Константинопол, води по необходимост до прилагането на този богослужебен ред и по нашите земи, които при приемането на християнството и известното „лутане“ между Изток и Запад, в крайна сметка приемат източното православие именно от Константинопол, което се е запазило и до днес.

В тази връзка актуалността на проблематиката се свързва с няколко основни насоки.

На първо място разбирането на каноните от Трулския събор може да стане само и единствено след запознаване и проследяване на историческите процеси, довели до неговото свикване и провеждане въобще. Това историческо „разбиране“ за необходимостта от свикването може да ни даде по-пълна представа за съдържанието на определени канони, както и да ни обясни каква е причината определени правила да са включени и днес в Устава на БПЦ-БП.

На второ място изследването на каноните на Трулския събор може да ни обясни защо някои правила, приемани от различни поместни събори, както и правила на някои свети отци днес се приемат като правила, общовалидни и задължителни за цялата Църква.

На трето място запознаването с правилата на Трулския събор ни дава огромна канонична база за усъвършенстване на църковното ни законодателство и съобразяването му с идеите на християнството въобще.

На четвърто място настоящото изследване служи в защита на Вселенския статут на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор, чиято

¹ Използваме означението на Българската православна църква – Българска патриаршия, така както е прието и в нейния Устав, като за краткост по-долу ще бъде означавана по посочения в скобите начин (БПЦ-БП).

вселенственост не се признава от Рим дори и днес, тъй като част от Трулските правила изобличават някои от неканоничните практики на Запада, съществували още преди повече от четиринадесет века.

На пето място изследването може да послужи и като изходна точка за диалог между Изтока и Запада и за уеднаквяване на различните практики, като по този начин римокатолиците се върнат обратно в Православната вяра. Този въпрос е особено деликатен и твърде актуален днес, когато технологичният прогрес на обществото дават възможност за много по-сериозен и бърз диалог, достъп до различни масиви информация, в които да се изследват различията и да се установи кои са неканоничните практики, допуснати на Изток и на Запад, съответно да се приемат само каноничните такива.

Тези най-главни аспекти ни дават с основание да приемем, че темата е твърде актуална днес и следва да бъде подложена на вниманието и критиката на академичната, а и въобще на българската общност. Още повече, че липсва подобно изследване в българската богословска наука.

1.2. Обект и предмет на изследването.

Предметът на изследването, върху който ще се спрем в настоящия труд, е конкретно Трулският събор – причините, довели до неговото свикване, провеждането му, правилата му, отзвукът от неговото провеждане в непосредствените години след приключването му.

Обектът на изследването са историческите и политическите процеси и причинно-следствени връзки, довели до нуждата от провеждането на такова църковно мероприятие. Обект на изследването са статутът на събора и приетите на него правила, както и прилагането на тези правила в Устава на БПЦ-БП днес.

1.3. Цел и задачи на изследването.

Целта на настоящия труд е да помогне на читателя правилно да

възприеме идеите, залегнали в трулските канони, като му съдейства да си обясни съществуващите днес практики в християнството въобще и по-конкретно в БПЦ-БП, както и да съдейства за развитието на богословската наука, най-вече в областта на историята и църковното право.

Задачите, които си поставя трудът, са няколко, като всички те служат на общата му цел. От една страна, трудът си поставя като задача изследването на историческите и политическите обстоятелства и процеси, довели до свикването на Трулския (Пето-шестия) Вселенски събор и неговото провеждане. Задача на настоящия труд още е разглеждането на приетите на събора правила и представянето им в различни групи, използвайки различни класификационни критерии, което да помогне за тяхното систематизиране. Други задачи на настоящия труд са: да докаже времето на провеждането на Трулския събор, участниците в него, мястото на провеждането му, статута на събора.

1.4. Методология на изследването.

Използваните в настоящия труд *методи* са най-различни в зависимост от целите и задачите, които са поставени. Използвани са основно частни научни методи, т.е. такива, които са характерни за определена наука, и по-рядко са ползвани интердисциплинарни такива, насочени към пресечните точки на различни науки. Конкретните методи, които са ползвани в настоящия труд са: сравнителен, сравнително-исторически, аналитичен, сравнително-аналитичен и др.

1.5. Състояние на изследването

Не са ни известни изследвания на български език и в българската богословска наука, които да засягат конкретно настоящата тема – Трулският (Пето-Шестият) Вселенски събор. Въпреки това съществуват множество автори и съчинения, които засягат по един или друг начин настоящата тема, като същите са ползвани при изследването ѝ.

Най-основно можем да разделим различните научни произведения, ползвани в настоящия труд, на източници на кирилица и източници на латиница.

Източници на кирилица:

Първо ще се спрем на източниците на кирилица.

Най-напред следва да се спрем на изворите, които успяхме да намерим на кирилица и по-конкретно това са протоколите от провежданите заседания на Вселенски събори, описани във всичките томове на „*Деяния вселенских соборов*“. Също от изворите данни следва да споменем **Евсевий Кесарийски**, с неговата „*История на църквата*“, която има спомагателно значение на настоящото изследване, както и „*Хроника на Теофан Изповедник*“.

На първо място от авторите на кирилица и от изключително значение за настоящото изследване, е научният ни ръководител **проф. д-р Александър Омарчевски**. Конкретно за настоящото изследване са използвани следните негови трудове:

- *Омарчевски, Ал. Акакиевата схизма (484-519) – В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, БФ, т. 5, 2004 г.*, което изследване обръща изключително детайлно внимание на процесите след Третия Вселенски събор, довели до свикването на Четвъртия Вселенски събор и до Акакиевата схизма, както и до момента на нейното преодоляване. Това изследване е изключително ценно за настоящия труд именно в частта на проследяването на историческите процеси, започнали това време, развили се впоследствие и довели до необходимостта от провеждането на Трулския събор;

- *Омарчевски, Ал. Свети император Константин I Велики (306-337), УИ, София, 2016 г.*, което изследване представя изключително детайлно историческите и политическите процеси, довели до прекратяването на гоненията именно по времето на св. император Константин Велики, както и ни дава информация за административното устройство и управление на империята, което също намери отражение в някои аспекти на настоящия

труд;

- *Омарчевски, Ал. Религиозната политика на император Юстиниан I (527-565) (църковно-историческо изследване), УИ, София, 2004 г.* – изключително ценен и основополагащ труд за настоящото изследване, тъй като засяга непосредствено голяма част от процесите, довели до свикването и провеждането на Трулския събор.

Друг автор от източниците на кирилица е **проф. д-р Михаил Поснов**, чиято „История на Християнската църква“ се смята за едно от най-добрите изследвания в тази област. Именно неговите три тома са ползвани изключително много относно схващането и предаването на историческите и политическите процеси особено що се отнася до времето преди свикването и провеждането на Трулския събор. В конкретния труд сме ползвали изданието на Михаил Поснов на български в три тома „История на Християнската църква“, а именно:

- „История на Християнската църква“ т. 1, Анубис, 1993 г., в която се обръща специално внимание на първите векове на християнството от момента на основаване на Църквата Христова на земята до времето на св. император Константин Велики и прекратяване на гоненията;

- „История на Християнската църква“ т. 2, Анубис, 1993 г., в която са представени историческите процеси от времето на светия император Константин Велики, развитието на християнското учение в периода на Вселенските събори, църковното законодателство, нравственият живот в този период, както и други църковно-исторически процеси до момента на великата схизма;

- „История на Християнската църква“ т. 3, Анубис, 1994 г., в която са засегнати проблемите на монашеството в периода от IV-IX век, както и някои проблеми от църковната история в първите десет века, а също така е засегнат въпросът и за примата на папата.

Също голямо значение за настоящото изследване има и трудът на **проф. Василий В. Болотов** – „Лекции по истории Древней Церкви“, които, макар

и озаглавен лекции, нямат такава структура, а представляват доста сериозно и задълбочено изследване на историята от момента на основаването на християнската Църква на земята до така наречената „велика схизма“ през 1054 г.

Не можем да подминем и трудът на *Георгий Острогорски* – „*История на Византийската държава*“, Мюнхен, 1963 г., преиздадена от издателство „Прозорец“ през 1996 г. на български език. Изучавайки църковната история, не можем да не изследваме и гражданската такава, в която се засягат до голяма степен политическите процеси, както и външните и вътрешни исторически процеси и развитие на самата държавност в Източната Римска империя – Византия.

Тук следва да споменем още и *Ханс-Георг Бек* с неговото „*Византийско хилядолетие*“, Прозорец, 2017 г., което представлява фундаментално изследване на византийската гражданска история и представлява особен интерес за настоящия труд.

Не можем да пропуснем също като автор и *Петър Малицки* с неговите три тома „История на Християнската Църква“, които имат помощно значение в настоящото изследване, а именно:

- „*История на Християнската църква*“ т. 1, София, 1994 г. – в този том се разглеждат историческите процеси в първите векове след основаването на Църквата Христова на земята до 313 г.;

- „*История на Християнската църква*“ т. 2, София, 1994 г. – тук се разглеждат историческите процеси от 313 г., т.е. от прекратяване на гоненията срещу християнството, до отпадането на римокатолиците от Едната, Свята, Съборна и Апостолска Църква (1054 г.);

- „*История на Християнската църква*“ т. 3, София, 1994 г. – в този том се разглеждат историческите процеси след 1054 г. и е използван в настоящото изследване с помощна цел по отношение основно на първите векове след отпадането на римокатолиците (1054 г.) с оглед изясняване на някои процеси, започнали още преди Трулския събор и продължили след

разделението.

Към авторите на кирилица трябва да посочим още и **Антон В. Карташев** с неговия труд „*Вселенские соборы*“, Москва, 2006 г., което също се оказва незаменим помощник в разработването на настоящата тема.

Относно каноническата страна на настоящото изследване следва да поставим на първо място превода „*Правилата на св. Православна Църква с тълкованията им*“, Т. 1, Православна класика, 2019 г., както и „*Правилата на св. Православна Църква с тълкованията им*“, Т. 2, София, 1913 г., превод на свещеник д-р Стефан Цанков, протодякон Иван Стефанов и Пенчо Цанев, в които са поставени всички канони на Трулския събор и са поместени тълкуванията на тези канони, направени от Зонара, Теодор Валсамон, Аристин, епископ Никодим Милаш. Тези преводи са изключително ценни за правото въобще, доколкото поместват тълкуванията на всички канони, приемани на Вселенски събори, а също и на поместни такива, като в голяма част в тълкуванията се разясняват и някои исторически особености, довели до необходимостта от приемането им.

Отделно от това друг автор на кирилица е **д-р еп. Никодим Милаш**, който със своето „*Православно църковно право*“, София, 1904 г. дава изключително ценна информация относно основни правни принципи, църковно законодателство, канони, включително и относно правилата от Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор.

Автор, засегнал част от проблематиката в настоящото изследване, е и **проф. д-р Делян Николчев** със своята разработка „*Брак, развод и последващ брак в Православната Църква*“ (канонично изследване), София, 2007 г., в която се проследяват част от трулските правила и по-конкретно тези, отнасящи се до брачната дисциплина на християните.

Други използвани научни произведения в настоящото издание са на различни автори, като например: **проф. д-р Христо Стоянов Христов** – „*Подготовка и свикване на Шестия Вселенски събор*“ (кратък исторически обзор) – В: „*Духовна култура*“ № 2, 1982 г., **проф. Тотю Коев**

– „Догматическата дейност на Шестия Вселенски събор“ – В: „Духовна култура“ № 2, 1982 г., а също и **проф. ставр. ик. Радко Поптодоров** – „Основни положения в каноническата дейност на Шестия Вселенски събор“ – В: „Духовна култура“ № 2, 1982 г., както и други.

Източници на латиница:

Източниците на латиница са втората група, на която следва да обърнем внимание, като отново най-напред ще се спрем на изворовите данни. Това са: *Acta conciliorum oecumenicorum I, II, III, IV*.

От авторите на латиница можем да се спрем основно на **Mansi** с неговите *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collection*. Веднага след него и с основополагащо значение е **Heinz Ohme** с неговото основополагащо за настоящия труд научно произведение „*Das Concilium Quinisextum und seine bischofsliste*“ New York, 1990, както и „*Concilium Quinisextum Das konzil Quinisextum; Belgium, 2006*“.

Следва да споменем тук и статиите на: **Judith Herrin** "Femina Byzantina": *The Council in Trullo on Women*; **Trombley, Frank** „*The Council in Trullo (691-692): A Study of the Canons Relating to Paganism, Heresy, and the Invasions*“, както и богословската студия на **George Nedugatt** „*The Council in Trullo revisited: ecumenism and the canon of the councils*“.

Като помощни материали са използвани редица други автори и техните научни трудове, като например: *Barnard, L., The Council of Serdica 343 A.D.*; *Balsamon, Theodoros, Kommentar zum Nomokanon und der Collectio canonum, in: Rhalles-Potles I-IV; Concilia generalia et provincialia, ed. S. Binius, 9 Bde., Koln 1618; Concilia generalia et provincialia, (Collectio Regia), 37 Bde. Paris 1644; Conciliorum collectio regia maxima...., ed. J. Harduini, 12 Bde., Paris 1714-1715; Conciliorum Generalium Ecclesiae Catholicae Tomus 1-4 Pauli V. Pont. Max. Auctoritate Editus, Rom 1608-1612 (Editio Romana); Concilium Constantinopolitanum I: C.H. Turner, Canons attributed to the Council of Constantinople, A.O. 381, together with the names of the bishops*

of two Patmos MSS POB' POr, in: *The Journal of Theo. Studies* 15 (1914) и други, на които няма да се спираме подробно.

Накрая на изложението сме посочили използваната и препоръчаната литература, касаеща настоящото изследване.

1.6. Структура на дисертационния труд.

Дисертационният труд на тема „*Трулски (Пето-Шести) Вселенски събор (691-2) /историко-каноническо изследване/*“ се състои от 281 (двеста осемдесет и една) страници, в които се съдържа: Заглавна страница, Съдържание, Предговор, Увод, Три глави, в които се развива основната проблематика, всяка от които съдържа различни раздели и подраздели, изясняващи поставените въпроси, като след всяка глава има кратко заключение с изводите от разгледания в главата проблем, общо Заключение, в което се правят основните изводи по цялостното изследване, Декларация за оригиналност на текста, Използваната литература и накрая са поместени няколко интересни приложения, които допълват в различни аспекти поставените въпроси.

II. ИЗЛОЖЕНИЕ.

В *предговора* са посочени няколко думи за избора на темата.

В *увода* са изложени обекта, предмета, целите, задачите, структурата на изследването, както и неговата актуалност.

Първата глава представлява въводително изследване в проблематиката, като разглежда историческата обстановка и политическото положение на Източната Римска империя и Църквата до средата на седми век. Тази глава е обособена в раздели.

В първия раздел на първа глава се разглежда съвсем бегло и изключително лаконично основаването на Византия и разделянето на Източна и Западна римска империя, впоследствие и падането на Западната

римска империя.

Вторият раздел на първа глава разглежда накратко Четвъртия Вселенски събор и Акакиевата схизма, доколкото можем да посочим, че оттук започват някои от историческите процеси, довели по необходимост от свикването и провеждането на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор.

Третият раздел на първа глава е посветен на император Юстиниан I Велики и Петият Вселенски събор.

Четвъртият раздел отделя внимание на времето след император Юстиниан I Велики, като се старее да задълбочи изследването в различните процеси в Църква и държава, които са непосредствено преди свикването на Шестия и Пето-Шестия Вселенски събор. Затова и четвъртият раздел е структуриран в няколко подраздела, първият от които се занимава с непосредствените приемници на Юстиниан I, вторият е посветен на император Ираклий и неговите реформи в империята, третият подраздел е посветен на новопоявилата се ерес – монотелиството, четвъртият подраздел засяга император Константин IV и проведенният по негово време Шести Вселенски събор, който пък от своя страна е разделен на изложение за император Константин IV и изложение за свикването и провеждането на Шестия Вселенски събор.

Първата глава завършва с кратко заключение, в което се описват изводите от разгледаните проблеми.

Втората глава отделя специално внимание на историческото изследване на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор. Тя започва с раздел, посветен изцяло на император Юстиниан II, като се стреми да изясни неговия произход, характер, нагласи и управление. Засяга се основна част от живота и управлението на императора.

Вторият раздел е посветен конкретно на Трулския събор и е раздробен на девет подраздела, всеки от които разглежда конкретен въпрос, непосредствено свързан с него. Първият подраздел е посветен на причините, довели до свикването на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор.

Вторият подраздел изяснява мястото на провеждане на събора; третият – времето на провеждането му; четвъртият – участниците в заседанията на събора; петият изяснява статутът на събора; шестият обръща специално внимание на приветственото слово, с което отците се обърнали към император Юстиниан II да утвърди изработените правила; седмият е посветен на отношението на папския Рим към приетите от събора правила; осмият подраздел е посветен изцяло на въпросите за признаването и потвърждаването на правилата, приети от Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор и последният – девети подраздел засяга въпроса за отношението между Рим и Константинопол на основата на приетите правила, изобличаващи редица неканонични практики на Запада.

Втората глава завършва със заключение, в което се излагат накратко изводите от разгледаните въпроси.

Третата глава се занимава конкретно с каноните на Трулския събор.

Същата глава отново съдържа различни раздели, като първият от тях се занимава с обяснение на разликата между догмати и канони.

Вторият раздел отделя внимание на каноническата дейност на Трулския събор и по-конкретно на видовете правила, като същият се състои от подраздели, в които е направен опит да се предложи класификация и систематизация на различните канони.

Първият подраздел на втори раздел на трета глава ни дава информация за каноните на Трулския събор общо.

Вторият подраздел класифицира правилата на събора според техния адресат, като в отделни изложения са посочени правилата за клириците, правилата за миряните и накрая правилата за всички членове на Църквата.

Третият подраздел прави класификация на правилата според техния предмет.

Четвъртият подраздел на трета глава посочва кои от каноните са загубили значението и приложението си днес.

Накрая главата завършва със заключение, в което се правят изводи от

разгледаните въпроси.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В началото на дисертационния труд е поставена задача да разгледаме Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор от историческа и от каноническа страна. Накрая на труда, изследвайки поставените проблеми, можем да достигнем до някои интересни заключения и изводи.

На първо място не можем да не споменем, че за разбирането на едно правило, е необходимо да се разбере целият му контекст и едва тогава да се извлече заложената в него идея. След което тази идея да се приложи в днешната действителност. Именно поради тази причина преди да пристъпи към разглеждане на Трулския събор в частност, дисертационния труд разглежда някои по-особени и интересни исторически и политически процеси, започнали още преди разделянето на Римската империя на Източна и Западна, т.е. по териториален признак. Трудът проследява как постепенно се е развивала държавността на Източната Римска империя, съответно и тази на Западната, която през 476 г. започва да се управлява от германския вожд Одоакър. Това ни доведе до разбирането по какъв начин на Изток се развива цезаро-папизма, т.е. примат на държавната власт над духовната, съответно на Запад се развива папо-цезаризма, т.е. примат на духовната над светската власт.

Докато западният човек се характеризира със своята практичност, източният е неговият антипод – той търси теоретично обяснение на всяко явление, което е характерно още от времето на древните елински философи. Тези две диаметрално противоположни нагласи водят до разделянето на Римската империя не само на териториален признак, но и по много други.

Докато Римската епископска катедра в първите векове е пазител на правилната християнска вяра, Изтокът се разкъсва от най-различни и многобройни учения, които прерастват в ереси. Константинопол – градът, в

който всеки бърза да достигне и да представи своето учение, се превръща в център на сблъсъка между много от появилите се ереси.

След несторианството и довеждането на учението на св. Кирил Александрийски до такава крайност, че то в крайна сметка се изопачило, се появила една друга по-страшна и от несторианството ерес – тази на монофизитството. Тя отнела твърде много жизнени сили на империята и на Църквата, тъй като борбата с нея се водила повече от два века и накрая завършила с отделянето на огромни маси население от едната правилна християнска вяра и окончателното им загубване, както за империята, така и за Църквата.

Опитите на различни императори да се преборят с тази ерес не довели до положителен резултат. Правени били всевъзможни опити и по различни начини да се потуши ереста на монофизитството, както и да се достигне до обединение на населението на империята – чрез сила, чрез неясни формулировки на императорски документи, чрез забраната да се коментират въпроси на вярата, чрез хитрост. Църквата също направила редица и многобройни опити, като дори се наложило свикването на не един, а два вселенски събора. Но дори и те не успели да сложат край на споровете за вярата. Този спор не успял да сложи император Маркиан и организираният от него Четвърти Вселенски събор. Предприетите действия след събора от приемниците на Маркиан също не дали резултат. Великият Юстиниан, успешен в редица дела на империята, не успял да прекрати или да задуши окончателно монофизитството, а само явното противоборство на монофизитите да премине в скрито такова. Организираният от него Пети Вселенски събор и борбата за осъждането на „трите глави“ отново не дало така желаният мир на Църквата. Дори влиянието на императора върху тогавашния римски папа Вигилий не довело до искания от самия император резултат – осъждането на личностите на „трите глави“, а съборът се ограничил само до осъждането на техните съчинения в защита на Несторий,

както и осъждането на Теодор Мопсуестийски.

Тези сложни политически отношения вътре в империята и Църквата, както и напрегнатата външнополитическа картина през VI век вероятно са възпрепятствали тогавашния Пети Вселенски събор да се занимава с различни от предварително поставените въпроси, т.е. да изработва канони и приема правила. Затова вероятно този събор не приел такива. Празнината в Църквата се запълвала с различни едикти и новели на императора, а и неговата инициатива, както в гражданското, така и в църковното законодателство, довели до липсата на необходимост от изработването на изрични правила, които да се разискват на вселенски събор.

След император Юстиниан I Велики империята твърде бързо започнала да губи своята слава, заради многото военна и икономическа мощ, която загубила в невероятния век на Юстиниан. Неговите наследници не могли да посрещнат предизвикателствата, които историята отредила на „уморената“ империя и тя бавно започнала да губи част от своята слава и част от своите територии. Загубата пък на територии с монофизитско население довело до благоприятна почва то да продължава да се разпространява и да се насажда все повече у тези хора, доколкото нямало какво да го спре или задуши.

Във времето на Ираклий се направили много и редица реформи от държавно-политическа страна. Но до обединение на православни и монофизити не се стигнало. В началото на седми век виждаме дори, че са направени редица компромиси между православни и монофизити, които да постигнат така желаното обединение. Дори се достигнало до сключването на някои унии на основата на създадената от Константинополския патриарх Сергий ерес – монотелитството, което също не дало мир на Църквата, а по-скоро в дългосрочен план внесло повече размирици и вълнения, като послужило за повод за свикването на Шестия Вселенски събор и осъждането на монотелитството, както и на всички негови поддръжници, включително и за първи път се стигнало до осъждането на римския епископ – папа

Хонорий I. Отново политическата обстановка в империята била твърде сложна, за да се разискват и изработват канони, които очевидно били нужни на Църквата, доколкото само десет години по-късно виждаме работата на разгледания Трулски събор и многобройните правила, които са приети тогава.

Едва при идването на власт на император Юстиниан II се създава една по-спокойна външнополитическа за империята обстановка, която дава възможност да се обърне по-сериозно внимание на вътрешните въпроси, касаещи Църквата. Както виждаме във втората глава на дисертационния труд, личността на император Юстиниан II е твърде интересна, властолюбива и горделива, в същото време с липсата на едно сериозно качество – мъдростта на държавника. Това в началото на управлението на Юстиниан II довело до твърде амбициозни негови дела и твърде репресивни подходи, което на два пъти му струвало свалянето от власт, като при второто сваляне му коствало още и живота. Едва ли е било възможно този владетел да пропусне удобния момент да допълни църковното законодателство, като именно по примера и образа на Константинопол се регулира целият църковен и богослужебен ред. И той не пропуснал удалата му се възможност.

Установихме, че императорът организирал събор, който да бъде причислен към извършените до този момент шест вселенски събора, а дори претендирал, че е част от последния – Шести. Именно поради тази причина мястото на провеждането на събора било същото – трулската, сводестата зала на Големия императорски дворец в Константинопол, където се провели заседанията на Шестия Вселенски събор.

Осъждането на римски папа при предшественика на Юстиниан II в същата зала вероятно е дала достатъчно мотиви и основания да се изработят канони, които да изобличават и направо да осъждат някои неканонични римски практики. Желанието на императора да достигне и дори да уязви

самият Рим, може да се изведе от няколко правила на Трулския събор. Това обаче довело по-скоро до обратен на търсения ефект – непризнаването на Трулския събор за вселенски от Запада и подлагането му на твърде много критики между източни и западни богослови. Въпреки това смятаме, че трудът успява да докаже вселенския статут на събора и неговото вселенско значение, установявайки и изследвайки кои са участниците в него. Вземайки предвид и времето, в което същият е станал, с голяма основателност може да предположим, че посочените подписи и участвалите в събора лица по това време в действителност са били живи и с голяма доза вероятност са присъствали действително на събора. Ето защо можем и с основание да заключим, че приетите от събора правила следва да имат задължително за цялата Църква действие, а не локално такова, както се опитва да наведе Запада. Това най-вече се подкрепя и от Седмия Вселенски събор, в който се прави признаване на правилата, приети на предходните вселенски събори, включително се признават и правилата на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор, с които тогавашния римски папа е добре запознат, имайки предвид цитирането им в заседанията на Седмия Вселенски събор и позовавайки се на някои от приетите на Трулския събор правила.

Въпреки всичко дори и днес римокатолиците не приемат и не признават Трулския събор и приетите му правила, доколкото това би означавало да признаят очевидните неканонични практики, които са изобличени още преди четиринадесет века. Започналото разделение на териториален признак по времето още на св. император Константин Велики, довело до момента на изострянето на отношенията между Изтока и Запада чрез осъждането на римския папа на Шестия Вселенски събор и опитът Римската църква да бъде изобличена в противоканонични практики. Имайки предвид висотата и значението на римския епископ по това време, едва ли е могло да се очаква най-обикновено приемане на трулските правила и съгласие с изразените в него постановки. Гледайки сега от дистанцията на времето, ние

с основание можем да посочим, че това се явява поредната голяма стъпка към отпадането на римокатолиците от Едната, Свята, Съборна и Апостолска Църква през 1054 г.

Съвсем накратко трудът разглежда и правилата, изработени и приети от Трулския събор, като се опитва да даде предложение за тяхното групиране с оглед по-лесното им систематизиране и разбиране, както и тяхното усвояване при изучаването им. Доколкото съществуват достатъчно тълкувания на тези правила, то и ние не сме се разпростирали в това да ги тълкуваме, а само накратко сме изложили техния смисъл, така, както е заложен още на Трулския събор и както е разтълкуван впоследствие от редица видни и авторитетни тълкуватели.

С оглед настоящият труд да не представлява обикновен преразказ на книгата „*Правилата на св. православна Църква с тълкованията им*“, т. 2, при изясняване на каноническата страна на зададената тема е направен опит да се представят някои паралели между Трулските правила и приетите в Устава на БПЦ-БП разпоредби, като е направен опит да се обяснят с оглед някои допуснати отклонения. Освен това трудът излага и отделно тези правила, които днес нямат практическо приложение и са загубили своето значение с оглед отпадналата необходимост поради осъществилите се промени в обществените отношения.

В заключение се надяваме трудът да е изпълнил целите, които са му поставени в началото, а именно: да помогне на читателя по-лесно и по-пълно да разбере идеите, вложени от светите отци при изработването на трулските правила, както и историческия им контекст; да възприеме и си обясни определени правила, съществуващи и днес в Църквата изобщо и в частност в БПЦ-БП; да съдейства за развитието и популяризирането на богословската наука, най-вече в областта на историята и църковното право.

За изпълнение на посочените цели бяха поставени определени задачи, които се надяваме да сме успели да решим и съответно да отговорим на

поставената за изследване проблематика. Смятаме, че успяхме да разгледаме по-основните исторически и политически обстоятелства и процеси, довели до необходимостта от организирането на такова църковно-историческо събитие, както и някои по-важни въпроси свързани с него – времето на провеждането му, мястото на провеждането му, участниците, статутът на събора и други.

Надяваме се, че трудът е успял да предложи определено групиране на приетите на този събор правила, използвайки различни класификационни критерии, съдействайки по този начин за тяхното систематизиране и изучаване.

Накрая за по-пълно разбиране и илюстриране на разгледаната проблематика са дадени в приложения как е изглеждал град Константинопол, схема на Големия дворец, монети с лика на император Юстиниан II, както и таблици с групиране на правилата от Трулския събор.

И знаейки че никоя човешка работа не е свършена, то оставаме с надеждата, че ако не сме успели да задоволим интересът на читателя, то поне да не сме го разочаровали. Надяваме се още, че дисертационният труд ще осветли въпросът за Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор и ще даде тласък на академичната и богословската общност по пътя към това да поставят и изясняват все повече и различни въпроси, свързани с него.

IV. НАУЧНИ ПРИНОСИ

Без да претендира за изчерпателност, дисертационният труд се стреми да допринесе за развитието и популяризирането на богословската наука в няколко аспекта.

1) На първо място дисертационният труд представлява първи подобен опит за изследване на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор (691-2) от историческа и от каноническа страна. Съществуват много научни трудове, в които се споменава за този събор, но до настоящия момент в българската богословска наука няма цялостен такъв труд, който да се занимава само с Трулския събор.

2) На второ място дисертационният труд представя основните исторически и политически процеси, довели до необходимостта от свикването и провеждането конкретно на Трулския събор.

3) На трето място дисертационният труд прави опит да защити вселенския статут на Трулския събор, който не е признат от римокатолиците.

4) На четвърто място трудът прави опит да представи групиране на правилата от Трулския събор, използвайки два различни класификационни критерии – по адресат и по предмет, което би могло да се използва за систематизирането на тези правила при разглеждането и изучаването им от ученици и студенти в богословските средни и висши училища, както и от обикновените читатели, които искат да задоволят любопитството си по отношение на определени практики в християнството днес.

5) На пето място трудът показва кои от правилата на Трулския събор са загубили своето значение и приложение днес, което пък представлява доказателство в подкрепа на това, че каноните могат да бъдат променяни или отменяни с оглед различните обществени потребности и обстоятелства, но разбира се винаги, когато се следват общите принципи на църковния канон.

V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА.

1. **Цеков, Светослав**, *„Историческа и политическа обстановка около свикването и провеждането на Трулския (Пето-Шестия) Вселенски събор (691-692)“*. Публикацията е отпечатана в Сборник с доклади „Хармония в различията“ и съдържа докладите от Научна конференция „Хармония в различията“, проведена на 10.12.2020 г., отпечатан в гр. София през 2020 г. от Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, стр. 283-294, ISSN: 2367-7899.
2. **Цеков, Светослав**, *„Личността на император Юстиниан II и неговото управление (685-695; 705-711)“*. Публикацията е отпечатана в Сборник с доклади „Хармония в различията“ и съдържа докладите от Научна конференция „Хармония в различията“, проведена на 10.12.2021 г., отпечатан в гр. София през 2021 г. от Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, стр. 249-256, ISSN: 2367-7899.
3. **Цеков, Светослав**, *„Архимандрит проф. д-р Евтимий Сапунджиев – апология за право на самостоятелност на Българската Църква и седалището ѝ в Цариград“ /по статията на проф. д-р Евтимий Сапунджиев „Българската Екзархия в Цариград“/*. Публикацията е отпечатана в: „Професор д-р Евтимий Сапунджиев: живот, църковна и академична дейност (1884-1943 г.)“ – Сборник по случай 75 години от кончината му, София, 2020 г., стр. 154-169, ISBN: 978-619-91095-4-0
4. **Цеков, Светослав**, *„Християнският брак в съвременната правова държава“*. Публикацията е представена на Третата докторантска конференция, организирана от докторантски център „ДоктЦент“ към СУ „Св. Климент Охридски“, и е дадена за печат на 13.04.2020 г. Поради пандемията от коронавирус, същата не е отпечатана до момента.